

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

**Дипломна робота
магістра**

з теми: **«ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА»**

Виконала:

студентка II курсу,
POI-M19z групи
Спеціальності 013 Початкова освіта
Підганюк Мирослава Олегівна

Керівник:

Аліксійчук О.С.,
кандидат педагогічних наук,
доцент

Рецензент:

Мартіна О.В., кандидат філологічних наук,
доцент

Кам'янець-Подільський – 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	8
1.1. Сутність та зміст поняття «цінності» та «ціннісні орієнтації».....	8
1.2. Формування ціннісних орієнтацій молодших школярів засобами мистецтва як психолого-педагогічна проблема.....	22
1.3. Організаційно-методичні особливості формування ціннісних орієнтацій учнів початкової школи на уроках мистецтва.....	31
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПО ФОРМУВАННЮ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА	39
2.1. Діагностика рівнів сформованості ціннісних орієнтацій учнів початкової школи (за результатами констатувального етапу експерименту)....	39
2.2. Педагогічні умови та методи формування ціннісних орієнтацій молодших школярів засобами мистецтва.....	52
2.3. Хід та результати дослідно-експериментальної роботи.....	64
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81
ДОДАТКИ	88

ВСТУП

Проблема формування цінностей і ціннісних орієнтацій школярів обумовлена потребами сучасного суспільства, необхідністю зростання ціннісного потенціалу в соціумі, що є однією з важливих умов життєдіяльності людей, та прогресу країни.

Нова Українська школа ставить нові завдання реформування школи, які орієнтовані на активізацію вдосконалення освітнього простору, врахування державних, соціальних, особистісних потреб та інтересів.

Досягнення дітей молодшого шкільного віку, виявляються через сформовані ціннісні орієнтації, під якими розуміється сформований у свідомості людини комплекс цінностей, визнаних особистістю як базис стратегічних життєвих цілей і загальних світоглядних орієнтирів. Система ціннісних орієнтацій складає основу світогляду особистості та визначає орієнтири її поглядів щодо навколишнього світу.

Таким чином, формування всебічно розвиненої, освіченої, ініціативної та успішної особистості, є найважливішим завданням освіти, в змісті якої закладено систему цінностей, що передається підростаючому поколінню.

У сучасній науковій думці ціннісні орієнтації визначено як загальні регулятори людської поведінки, які виявляються в усіх сферах людської життєдіяльності. Сфера цінностей і ціннісних орієнтацій формує в особистості здатність всебічно характеризувати будь-які феномени суспільної, мистецької та індивідуальної життєдіяльності людини.

Проблематика ціннісних орієнтацій широко розглядається у науковій літературі. Сутність понять «цінність», «ціннісні орієнтації» висвітлювали у своїх дослідженнях Б. Братусь, А. Здравомислов, Д. Леонтьєв, А. Ручко, В. О. Ядов та ін. Динаміка ціннісних орієнтацій аналізувалась у працях І. С. Кона. Висвітленню структури ціннісних орієнтацій присвячені сучасні дослідження А. Бітуєвої, А. Іващенко, Н. Фролової та ін.

Особливостям морально-етичного, морально-естетичного розвитку

особистості та процесу формування ціннісних орієнтацій суб'єкта були присвячені роботи І. Беха, В. Галузяк, А. Донцова, Є. Научителя, Е. Помиткіна, Л. Романюк, В. Тюріна та ін.

Проблема ціннісних орієнтацій стала предметом наукових досліджень багатьох вчених. А. Здравомислов, В. Ольшанський, А. Титаренко, В. Ядов визначали ціннісні орієнтації як прагнення, цілі, бажання, систему певних норм, ідеали, установки щодо тих чи інших цінностей матеріальної або духовної культури суспільства; В. Злотніков ціннісні орієнтації визначав як вияв потреби особистості; В. Водзинська розглядала формування ціннісних орієнтацій на основі ставлення людини до навколишнього середовища; Ю. Жуков вбачав у ціннісних орієнтаціях особистості детермінанти прийняття рішень; І. Попова, А. Ручка – складні узагальнені системи ціннісних уявлень; В. Алексеєва у ціннісних орієнтаціях вбачала основний напрямок перетворення культурних цінностей у стимули і мотиви практичної поведінки людини; Е. Шпрангер визначив типологію пізнавальних реакцій людини.

Не дивлячись на досить велику кількість визначень поняття «ціннісні орієнтації», дана дефініція на даний час потребує конкретизації, систематизації структури, уточнення видових особливостей даного поняття.

Важливість і актуальність даної проблеми, її недостатня теоретична розробленість, педагогічна та практична значущість зумовили вибір теми нашого дослідження: «Формування ціннісних орієнтацій молодших школярів на уроках мистецтва».

Об'єкт – процес формування ціннісних орієнтацій учнів початкової школи.

Предмет – педагогічні умови та методи формування ціннісних орієнтацій молодших школярів на уроках «Мистецтва».

Мета – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови та методику формування ціннісних орієнтацій молодших школярів на уроках «Мистецтва».

Завдання:

1. Висвітлити теоретичні основи формування ціннісних орієнтацій молодших школярів. Опрацювати психолого-педагогічну та мистецько-педагогічну літературу з визначеної проблематики.

2. Охарактеризувати сутність поняття «ціннісні орієнтації» та визначити їх роль в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти.

4. Розглянути особливості формування ціннісних орієнтацій молодших школярів на уроках «Мистецтва» .

5. Обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови та методику формування ціннісних орієнтацій молодших школярів на уроках «Мистецтва».

Гіпотеза: формування ціннісних орієнтацій молодших школярів на уроках «Мистецтва» буде більш ефективним за умов:

- врахування вікових особливостей у процесі формування ціннісних орієнтацій дітей молодшого шкільного віку;
- створення позитивної творчої атмосфери на уроках;
- активізації образного мислення молодших школярів;
- запровадження інноваційних та інтерактивних методів навчання для формування ціннісних орієнтацій молодших школярів на уроках «Мистецтва».

У процесі дослідження для перевірки гіпотези та вирішення завдань, достовірності отриманих результатів використовувалися різні **методи дослідження:**

- **теоретичні** (аналіз філософської, соціологічної, психологічної, педагогічної, методичної, мистецтвознавчої літератури з проблеми дослідження);

- **емпіричні** (анкетування, спостереження, опитування, бесіда, творчі завдання, педагогічний експеримент);

- методи якісної та кількісної обробки експериментальних даних дослідження.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: основні положення про природу цінностей та ціннісних орієнтаціях особистості в працях вітчизняних і зарубіжних дослідників (Н. Григор'єва, А. Здравомислова, А. Леонтьєва, А. Маслоу, К. Платонова, М. Яницького та ін.); ідеї особистісно-орієнтованого підходу (Є. Бондаревської, Т. Кулипіна, В. Серікова, І. Якиманської); системно-діяльнісного підходу в навчанні (Л. Виготського, П. Гальперіна, О. Леонтьєва, Д. Б. Ельконіна); положення про структуру змісту освіти (В. Краєвського, Л. Кондратової, В. Ледньова, Л. Масол, М. Скаткіна та ін.).

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його теоретичні висновки та експериментальні результати можуть бути використані: для доповнення змісту навчальних шкільних програм художньо-естетичного циклу, для розробки методичних рекомендацій щодо формування ціннісних орієнтацій молодших школярів на уроках мистецтва.

Експериментальна база дослідження: дослідження проводилось на базі Влоського НВК I-III ступенів «Загальноосвітній навчальний заклад I-III ст — Дошкільний навчальний заклад», Хмельницької області, Деражнянського району. У експериментальній діяльності взяли участь 30 учнів 1-4 класів, а також педагоги школи та батьки.

Апробація результатів роботи здійснювалася протягом усього періоду виконання дослідження. Основні положення дипломної роботи висвітлювалися на Всеукраїнських та Міжнародних науково-практичних конференціях.

– Інтернет-конференція: «Актуальні питання початкової освіти : досвід, реалії, перспективи», доповідь: «Об'єктивні чинники формування ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі сприйняття творів мистецтва» (24-25 жовтня 2019 року, м. Кам'янець-Подільський);

– IV Всеукраїнська науково-практична конференція: «Українська та іноземні мови початкових класів: актуальні проблеми й інноваційні технології навчання», доповідь: «Психолого-педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій молодших школярів на уроках мистецтва» (18-19 березня 2020 року,

м. Кам'янець-Подільський);

– Міжнародна науково-практична інтернет-конференція: Неперервна освіта: стан, проблеми, перспективи», доповідь: «Інноваційні методи формування ціннісних орієнтацій учнів початкової школи на уроках «Мистецтва»» (24 квітня 2020 року, м. Умань);

– VI Міжнародна науково-практична конференція: «Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти», доповідь: «Методи активізації формування ціннісних орієнтацій учнів початкової школи на уроках «Мистецтва»» (16 – 17 квітня 2020 року, м. Кам'янець-Подільський).

За результатами дипломного дослідження опубліковано статтю: «Формування ціннісних орієнтацій учнів початкової школи засобами мистецтва як психолого-педагогічна проблема» у збірнику наукових праць студентів і магістрантів педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2020р.)

Робота складається зі вступу, двох розділів, загального висновку, списку використаних джерел, додатків. Основний обсяг роботи становить 80 сторінок. Загальний обсяг роботи становить 103 сторінки.

ВИСНОВКИ

Результати теоретико-експериментального дослідження актуальної науково-педагогічної проблеми формування ціннісних орієнтацій молодших школярів на уроках «Мистецтва», досягнення поставлених мети і завдань, дозволяють сформулювати наступні висновки, які підтвердили висунуту гіпотезу, та окреслили перспективні напрямки подальшої роботи.

1. У дослідженні було обґрунтовано теоретичні поняття «цінності» та «ціннісні орієнтації». Ціннісні орієнтації учнів розглянуті в ракурсі пізнавально-аналітичної і мистецько-творчої діяльності. А саме: теоретичні та історичні знання, вміння, навички в сфері мистецтва; емоційно-ціннісне ставлення до творів мистецтва, розуміння їх духовно-моральної значущості; досвід практично-творчої діяльності учнів початкової школи.

2. Реалізація педагогічних умов і методів формування ціннісних орієнтацій особистості молодших школярів на уроках «Мистецтва», дозволила більш ефективно керувати процесом формування ціннісних орієнтацій молодших школярів, виховувати мистецько-естетичні потреби, смаки та інтереси, високі духовно-моральні установки.

3. Ефективність освітнього процесу, спрямованого на формування ціннісних орієнтацій учнів, залежить від застосування комплексу методів, пов'язаних зі специфікою уроку «Мистецтва», серед яких метод ілюстративно-інформаційний; метод художньо-педагогічної драматургії; метод освітньо-просвітницький; метод асоціацій та інші.

4. Мета формування ціннісних орієнтацій учнів на уроках «Мистецтва» була досягнута при цілеспрямованому плануванні освітнього процесу, і дотриманні визначених педагогічних умов. У ході теоретичного і експериментального дослідження було апробовано педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій молодших школярів на уроках «Мистецтва»: *загальнопедагогічні* (особистісно і естетично розвиваюче освітнє середовище школи, система психолого-педагогічної діагностики, інноваційні педагогічні

технології, особистість педагога, навчально-методичне забезпечення інтегрованих уроків «Мистецтва»; виховання естетичного смаку; врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів молодшого шкільного віку; співтворчість і співпраця педагога та учня), а також *специфічні*: застосування інтегративного поліхудожнього підходу до змісту та організації ціннісно спрямованої творчої діяльності на уроках «Мистецтва»; інтегроване вивчення різних видів мистецтва на уроці; використання на уроках «Мистецтва» традиційних та інноваційних методів, зокрема методів «літературного прочитання музичних творів» і «образотворчого підтексту музичних образів»; забезпечення суб'єктної позиції молодшого школяра в процесі мистецької діяльності, що сприяє усвідомленню змісту творів мистецтва та ін.

5. Психологічною основою ціннісних орієнтацій особистості є різноманітна структура потреб, мотивів, інтересів, ідеалів, переконань, світоглядних орієнтацій, що беруть участь у формуванні та становленні особистості.

6. На думку більшості дослідників, ціннісні орієнтації, визначаючи центральну позицію особистості, впливають на спрямованість і зміст соціальної активності, ставлення до навколишнього світу і самого себе, надають сенс і напрямок діяльності людини, визначають її поведінку і вчинки.

7. Ціннісні орієнтації особистості формуються і розвиваються в процесі соціалізації. На різних етапах соціалізації їх розвиток неоднозначний і визначається факторами сімейного виховання, навчанням у школі, суспільно-історичними умовами тощо.

8. Психологічними механізмами формування і розвитку ціннісних орієнтацій виступають індивідуально-типологічні особливості становлення психічних процесів і, перш за все мислення, пам'яті, емоцій і волі, що існують у формі різноманітних соціальних цінностей.

9. Значні досягнення педагогічної практики пов'язані з педагогікою мистецтва, яка відіграє значну роль в процесі розвитку особистості молодших школярів. Саме мистецтво вчить дитину головного – здатності співпереживати,

співчувати, співпереживати, дивитися на світ очима іншої людини – художника, композитора, письменника.

10. Формування емоційно-ціннісного ставлення до мистецької діяльності в структурі ціннісних відносин школяра представляє як власне особистісну, так і суспільну цінність. Складна інтегрована природа емоційно-ціннісного ставлення школярів до мистецької діяльності детермінує необхідність комплексного, інтеграційного підходу до освоєння мистецтва.

11. В основі інтегративного викладання різних видів мистецтва лежить переорієнтація навчально-виховного процесу на особистість учня, її творчі параметри у взаємодії з морально-естетичним вдосконаленням, глибоким емоційним, переживанням дітьми сюжетів та образів творів мистецтва, які вони сприймають, у результаті чого і формується ціннісне ставлення учнів до мистецтва.

12. Методика формування ціннісних орієнтацій молодших школярів на уроках «Мистецтва» має *концептуальний, когнітивний, емоційно-оцінний, операційно-діяльнісний*. Концептуальний компонент методики є сукупністю науково-теоретичних парадигм, концепцій і підходів, що детермінують цілі, завдання і зміст експериментальної роботи по формуванню ціннісних орієнтацій учнів початкової школи.

13. У ході експериментального дослідження щодо впровадження методики формування ціннісних орієнтацій в молодших школярів були теоретично обґрунтовані та апробовані зміст і форми проведення інтегрованих уроків «Мистецтва»; відбувся успішний процес формування емоційно-ціннісного ставлення молодших школярів до мистецької діяльності; здійснено діагностику динаміки формування ціннісних орієнтацій учнів початкових на уроці «Мистецтва».

14. Адаптовано методи організації різних видів мистецької діяльності, оптимізовані для поетапного безперервного формування у молодших школярів ціннісних орієнтацій; забезпечено методичний супровід і педагогічний моніторинг цього процесу.

15. Експериментальна робота засвідчила провідну роль творчих завдань у формуванні ціннісного ставлення молодших школярів до мистецтва. Система цих завдань, об'єднаних в смислові блоки «Ми – музиканти», «Ми – поети», «Ми – письменники», «Ми – художники», проектувалась у двох напрямках: обов'язкового звернення до суб'єктного досвіду дитини, до прикладів з життя, вражень дітей, а з іншого – до творів мистецтва, в яких віддзеркалюються знайомі їм ситуації, образи, явища.

16. Апробація розроблених змісту, форм і методів ціннісно-орієнтованої навчальної, творчої, виконавської мистецької діяльності учнів на інтегрованих уроках «Мистецтва» у початковій школі підтвердила ефективність створеної методики формування ціннісного ставлення молодших школярів мистецької діяльності, побудованої на основі соціокультурного, аксіологічного, особистісно-діяльнісного та інтегративного підходах.

17. Експериментальне дослідження показало, що уроки «Мистецтва» як засіб формування ціннісних орієнтацій молодших школярів, повинні відповідати таким основним вимогам: опора на проблемні ситуації, що вимагають прояву емоцій, висловлювання ціннісних суджень і творчих дій учнів; творча атмосфера уроку, яка орієнтує дітей на пошук необхідних для вирішення проблеми засобів і способів діяльності, а також стимулює емоційно-ціннісне, творче ставлення до самої задачі і процесу її рішення; індивідуальний підхід, що забезпечує можливість розвитку здібностей кожної дитини.

18. У результаті формувального етапу експерименту було забезпечено досягнення більшістю учнів високого і середнього рівнів ціннісного ставлення до мистецтва, які оцінювалися за такими критеріями: інтелектуально-креативний, емпатійно-оцінний, творчо-діяльнісний.

19. Аналіз експериментальних даних за рівнями сформованості досліджуваних компонентів і їх статистична обробка показали достовірність отриманих емпіричних даних на констатувальному і формувальному етапах експерименту.

20. Саме завдяки створеній методиці формування ціннісних орієнтацій молодших школярів на уроках «Мистецтва», впровадження сучасних форм і методів в процес організації сприймання творів мистецтва, виконавської діяльності, мистецько-естетичної творчості, навчальної роботи на інтегрованих уроках «Мистецтва» відбулося значне зростання досліджуваних нами компонентів в порівнянні з результатами констатувального експерименту.

21. Результати проведеного теоретичного і експериментального досліджень дозволяють зробити висновок, що гіпотеза, висунута нами на початку роботи, підтверджена і формування ціннісних орієнтацій молодших школярів на уроках «Мистецтва» буде більш ефективним за умов: врахування вікових особливостей у процесі формування ціннісних орієнтацій дітей молодшого шкільного віку; створення позитивної творчої атмосфери на уроках; активізації образного мислення молодших школярів; запровадження інноваційних та інтерактивних методів навчання для формування ціннісних орієнтацій молодших школярів на уроках «Мистецтва».

В рамках одного дослідження неможливо було вирішити всі проблеми формування ціннісних орієнтацій молодших школярів. Слід особливу увагу приділити більш глибокому вивченню мотиваційної готовності школярів до опанування різними видами музичної та художньої діяльності.

З вивченням цих та інших проблем пов'язані перспективи подальших пошуків науково обґрунтованих шляхів вдосконалення процесу формування емоційно-ціннісного ставлення молодших школярів до музичної, театральної, художньої, літературної діяльності тощо.

Результати нашої роботи розширюють уявлення про можливості різних видів мистецтва у формуванні емоційно-ціннісного ставлення до явищ культури, до себе, до навколишнього світу. Розроблена методика може бути використана педагогами на уроках «Мистецтва» в закладах загальної середньої освіти, а також в установах додаткової мистецької освіти.

Дослідження, безумовно, не претендує на вирішення всього комплексу проблем, які за своїм характером є складними і багатограними. Більш

докладного вивчення потребують питання змісту та організації процесу формування ціннісних орієнтацій засобами різних видів мистецтва в старшому підлітковому і юнацькому віці з урахуванням умов молодіжної субкультури.

Проведене дослідження не є вичерпним для даної проблеми, а відкриває можливості для подальшої розробки конкретних шляхів формування ціннісних орієнтацій підростаючого покоління, що базуються на досягненнях у мистецько-педагогічній галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева В. Г. Место ценностных ориентаций в построении типологии личности // Социологические исследования. 1980. № 1. С. 39–43.
2. Алексеева В. Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности / Психол. журн. 1984. Т. 5. № 5. С. 63–70.
3. Ананьев Б. Человек как предмет познания. Ленинград : ЛГУ, 1989. 338 с.
4. Анненков В. Психолого-педагогічні особливості формування ціннісних орієнтацій учнівської молоді в умовах промислово-економічного коледжу. Київ, 1996. 24 с.
5. Анисимов С. Ф. Ценности реальные и мнимые. Москва, 1970. 183 с.
6. Анисимов С.Ф. Введение в аксиологию. Учебное пособие для изучающих философию. Москва: Современные тетради, 2001. 128 с .
7. Антилогова Л. Н. О взаимосвязи ценностных ориентаций и нравственной активности личности. URL: <http://hpsy.ru/public/x2629.htm>.
8. Бабанський Ю. Методи обучения в современной общеобразовательной школе. Ташкент: Укитувчи, 1990. 229 с.
9. Баранова Т. Б. Духовность личности в системе современных общественных отношений. Київ : Просвіта, 1998. 141 с.
10. Бахтин В. Педагогическое сопровождение познавательной деятельности младших школьников в процессе художественного анализа музыкальных произведений: Учебно-методическиерекомендации. Пенза, ПГПУ. 2010. 224 с.
11. Бегіашвілі А. Нормативні і ціннісні аспекти філософського пізнання // Філософська і соціологічна думка. 1989. №2.

12. Бех І. Д. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: навч. - метод. посібник // Виховання особистості: у 2 кн. Київ: Либідь, 2003. Кн. 1. 280 с.
13. Битуева А. В. Особенности структурного строения ценностных ориентаций // Credo New. 2000. № 3. URL: <http://credonew.ru/content/view/184/25/>.
14. Божович Л. И. Проблемы формирования личности /под ред. Д. И. Фельдштейна. Воронеж : НПО. Модек, 1998. 352 с.
15. Введение в педагогическую деятельность / А.С. Роботова, Т.В. Леонтьева, И.Г. Шапошникова и др. Москва: Академія. 2000. 143 с.
16. Визначення спрямованості особистості (Анкета Б. Басса). URL: http://stud.com.ua/82719/psihologiya/viznachennya_spryamovanosti_osobistosti_anкета_bassa
17. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч. посіб. 3-тє вид., доопрац. Київ: Знання, 2008. 566 с.
18. Выготский Л. С. Психология искусства. Москва : Педагогика, 1987. 441 с.
19. Гальперин П. Введение в психологию. Москва: Высшая школа, 2002. 336 с.
20. Головаха Є. Суперечливість ціннісних орієнтацій і професійне самовизначення особистості // Філософська думка. 1986. №2. С. 16–25.
21. Державний початкової освіти. URL: <http://dano.dp.ua/attachments/article>
22. Донцов А. И. К проблеме ценностей субъекта коллективной деятельности / Вопр. психол. 1979. № 3. С. 29.
23. Драченко В. В. Виховання морально-ціннісних орієнтацій підлітків засобами творів світової художньої культури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Київ, 2008. 24 с.

24. Дробницкий О. Г. Некоторые аспекты проблемы ценностей // Проблемы ценности в философии. Москва: Наука, 1996. С. 25-40.
25. Дьяконов І. Зміст поняття «ціннісна орієнтація» // Мультиверсум. Філософський альманах. Київ: Центр духовної культури. 2004. № 43. (11 листопада), 2014. 34 с.
26. Здравомыслов А. Отношение к труду и ценностные ориентации личности. Москва: Мысль. 1966. Т.2.
27. Здравомыслов А. Г. Потребности, интересы, ценности. Москва : Политиздат, 1986. 222 с.
28. Зимняя И.А., Боденко Б.Н., Морозова Н.А. Воспитание – проблема современного образования. Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 1999. 84 с.
29. Зотова І. Структура мотивації і ціннісні орієнтації ліцеїстів // Рідна школа. 2005. №5. С. 18–31.
30. Иващенко А. В. Нравственные ценности и особенности их освоения школьной молодежью в современных условиях. Москва, 1996. 158 с.
31. Кавалеров А. Ціннісні орієнтації та їх класифікація // Наукове пізнання: методологія та технологія. 2000. №1–2. С. 33–36.
32. Каган М. С. Философская теория ценности. СПб. : Петрополис, 1999. 204 с.
33. Кант І. Трактаты и письма. Москва: Наука, 1980. 710 с.
34. Клатхон К. Зеркало для человека. Введение в антропологию URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/klakh/index.php
35. Кривцун О. Эстетика. Москва: Аспект Пресс. 2003. 448 с.
36. Кузнецов Н. Человек: потребности и ценности. Свердловск: Изд-во Урал. ун-та. 1992. 152 с.
37. Лернер И.Я. Человеческий фактор и функции содержания образования. Москва. 1987. Вып. 11. С. 60-65.

38. Леонтьев Д. А. Ценностные представления в индивидуальном и групповом сознании: виды, детерминанты и изменения во времени // Психологическое обозрение. 1998. № 1. С. 13–25.
39. Максимчук Н. Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця у процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2000. 20 с.
40. Манузїна Є. Розвиток системи ціннісних орієнтацій у майбутніх педагогів URL: [http:// www.history.yar.ru](http://www.history.yar.ru)
41. Матвієнко І. Педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій учнів на шкільних уроках правознавства URL: [http:// eprints.zu.edu.ua/2888/1/08mioupr.pdf](http://eprints.zu.edu.ua/2888/1/08mioupr.pdf)
42. Маслоу А. Г. Мотивация и личность. СПб. : Евразия, 1999. 478 с.
43. Махмутов М.І. Організація проблемного навчання в школі. Москва : Педагогіка, 1977. 134 с.
44. Методика М.Рокича «Ценностные ориентации» URL: [http:// dip-psi.ru/psikhologicheskkiye-testy/post/metodika-m-rokicha-tsennostnyye oriyentatsii](http://dip-psi.ru/psikhologicheskkiye-testy/post/metodika-m-rokicha-tsennostnyye-oriyentatsii)
45. Мясищев В. Психология отношений. Москва, 1995. 296 с.
46. Набока О. Формування ціннісних орієнтацій у старшокласників спеціалізованих класів економічного профілю: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Луганськ, 2002. 20 с.
47. Навчальні програми для закладів загальної середньої освіти із навчанням українською мовою 1-4 класи // МОН України. Київ: Освіта, 2019. 390 с.
48. Онофрійчук Л. Аналіз рівня сформованості ціннісних орієнтацій студентів природничих спеціальностей педагогічного університету // Гуманізація навчально-виховного процесу. Слов'янськ. 2011. Вип. LVIII. Ч. II. С. 73–76.
49. Осмоловская И.М. Дидактика. Москва: Академия, 2006. 163 с.

50. Панфилов О. М. Система ценностей и структура личности. Ленинград, 1999. 86 с.
51. Парсонс Т. Система координат действия и общая теория систем действия: культура, личность и место социальных систем // Американская социологическая мысль. Москва, 1996. 154 с.
52. Парсонс Т. Система современных обществ. Москва : Аспект Пресс, 1998. 266 с.
53. Петінова О. Соціально-побутове в ціннісних орієнтаціях особистості. Одеса, 2004. 20 с.
54. Подвиг С. Изучение ценностных ориентаций молодёжи как важный фактор совершенствования идейно-воспитательной работы. Москва, 1981. 154 с.
55. Попова И. М. Системный подход в социологии и проблема ценностей /Вопр. филос. 1968. № 5. С. 20–25.
56. Предтеченская Л. Метод художественно-педагогической драматургии. URL: <http://fski.biz/publikacii14.html>
57. Рокич М. Природа человеческих ценностей // Свободная пресса. 1973. №5. С. 20-28.
58. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. Київ : ІПППО, 2002. 270 с.
59. Риккерт Г. Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук (гол. ред.) та ін. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002. С. 550. 742 с.
60. Ручка А. Ценностный подход в системе социологического знания. АН УССР, Ин-т философии. Київ: Наук. думка, 1987. 154 с.
61. Савченко Л. Вивчення ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді // Рідна школа. 2005. №8. С. 39–41.
62. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підручник для студентів пед. факультетів. Київ: Грамота, 2012. 504 с.

63. Сагатовский В. Н. Основы систематизации всеобщих философских категорий. Томск : Издательство Томского ун-та, 1973. 678 с.
64. Скаткін М.М. Проблеми сучасної дидактики. Київ: наукова думка, Педагогіка, 1980. 232 с.
65. Слостенін В. Введение в педагогическую аксиологию. Москва: АCADEMIA. 2003. 188 с.
66. Снапковська С.В. Проблемне навчання як засіб інтенсифікації педагогічного процесу в системі роботи кафедри педагогіки і психології / Сайт проекту Інтернет – конференції «Актуальні проблеми медичної освіти». Режим доступу URL: <http://vgmu.vitebsk.net/intconf/sect4/10.htm>
67. Сурина И. А. Ценностные ориентации как предмет социологического исследования. Москва, 1996. С. 3.
68. Сухомлинський В. Вибрані твори : в 5 т. Київ : Рад. шк., 1976. 553 с.
69. Титаренко А. И. Структуры нравственного сознания. Москва, 1974. С. 25-28.
70. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии. Москва : Педагогика, 1988. 527 с.
71. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 1997. 192 с.
72. Формування у молодших школярів ціннісних орієнтирів за творами В.О. Сухомлинського. URL: <http://www.referatnatemu.com/>
73. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник / Пер. с англ. и нем. Д.А. Леонтьева, М.П. Папуша, Е.В. Эйдмана. М.: Прогресс, 1990. 368 с.
74. Фролова Н. Трансформація ціннісних орієнтацій: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Київ: 1998. 20 с.
75. Фромм Е. Революція надії [уривки] / Пер. з англ. В. Курганський. // Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія. Київ: «Либідь», 1996. С. 135-192.

76. Фромм Е. Мати чи бути? / Пер. з нім. О. Михайлова та А. Буряк. Київ: «Український письменник», 2010. 222 с.
77. Фурман А. Ціннісно-орієнтаційні чинники особистісного розвитку майбутніх психологів: автореф. дис. ... канд. психол. Наук: 19.00.07. Одеса, 2009. 20 с.
78. Цінності та ціннісні орієнтації у системі людської діяльності. URL: <http://www.djerelo.com/>
79. Шафаренко К. Формування ціннісних орієнтацій молодих сімей засобами культурно-просвітницької роботи // Рідна школа. 2005. №4. С. 29–32.
80. Шевчук М. Психологічні особливості формування ціннісних орієнтацій особистості: автореф. дис. ... канд. психол. Наук: 19.00.01. Київ, 2000. 20 с.
81. Шелер М. Сутність моральної особистості // Пер. з нім. М. Култаєвої / Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями. Хрестоматія. Київ: Ваклер, 1996. С. 9-30.
82. Шульга Р. Искусство и ценностные ориентации личности. Київ: Наук. думка. 1989. 118 с.
83. Ядов В. А. О диспозиционной регуляции социального поведения личности / Методологические проблемы социальной психологии : сб. ст. Москва, 1975. С. 89-105.
84. Яницкий М. С. Особенности массово-коммуникационных предпочтений в зависимости от типа индивидуальной ценностной системы / Вестн. Кемеровского гос. ун-та. Кемерово : ЮНИТИ, 2005. № 2 (22). С. 15-18.